

ויש גורסים בדברי אביי 'בין למאן דאמר בהסבת הבן בין למ"ד בהסבת הבעל.. 'ומפרשים שאביי מקשה לדברי הכל, מה תקנה יש לנחלה שירשה הבת ממטה אמה. עד שבא רב אשי ופירש שתקנתה לישא איש כמותה, שאביו כאביה ואמו כאמה (ערשב"א ריטב"א ושיטמ"ק).

ויש מפרשים שאביי בא להשיב על קושיית רב פפא; מכך שהכתוב הדגיש שהבת באה משני מטות, יש ללמוד שקפידת התורה משום הסבת בעל, כי אם הבעל אינו יורש וההקפדה היא רק משום הבן, הלא בכך שאתה מצריכה להינשא למשפחת מטה אביה, אינך מתקן אלא נחלה הבאה לה מאביה, אבל נחלת אמה מכל מקום תהא מוסבת לבנה [והוא משתייך למטה האב יותר ממנה, שהרי גם אביו וגם אמו בנים לאותו מטה, כי הולכים אחר אביהם]. ועל כרחק לא בא הכתוב לתקן הסבת הבן, אם משום שאי אפשר לתקן כאמור (ערשב"ם ובעה"מ), אם משום שהבן ירך אמו הוא ונחלה הבאה לו מאמו אינה עקירה, שנחשבת כאילו היא ביד מורישיו (ערמב"ן ורשב"א). אלא על הסבת הבעל בלבד הקפיד, וכשתינשא למי שהוא כמותה, שאביו ממטה אביה ואמו ממטה אמה, הרי מתקיים לא תסוב במלואו. [ואף על פי שלעתיד יתכן ותוסב הנחלה לגמרי למטה האחר, כגון שימות הבעל בלא בנים וירשו אביו או אחיו או אחי אביו — יש לומר שלא הקפידה תורה אלא בהסבה מיידית, ולא על שלב שני].

ורב פפא השיבו 'ודלמא שאני התם שכבר הוסבה' — כלומר לא הקפידה תורה אלא שלא לגרום הסבה מכאן ואילך, אבל זו הבאה משני מטות, כבר הוסבה הנחלה משבט האם על ידי זאת הבת היורשת את אמה ומתיחסת על שבט אביה. ושוב יש לומר שהבעל אינו יורש וכל קפידת התורה אינה אלא משום הבן, ומה שאפשר לתקן שלא תוסב מכאן ואילך נתקן.

ואמר לו אביי 'שכבר הוסבה לא אמרינן' — כלומר משמעות הפסוקים היא שנעשה לה תקנה כדי שלא תיעקר לא משבט אביה ולא משבט אמה. ומזה שמענו שלא הקפידה תורה על הסבת בן אלא על הסבת בעל כאמור. בדרך דומה: אין לומר שהקפידה היא על הסבת בן כי כיון שלא אפשר לתקן הסבת בן לגמרי, כאמור, לא עשתה תורה תקנה לחצאין — אלא ודאי אין הקפדה על הסבת בן רק על הסבת בעל, ובזה יש לנו תקנה שלימה, להינשא לאדם כמותה.

[ואם תאמר, עדיין יש להשיב ולומר שגם אם מדובר בהסבת הבן, לא תהיה כאן הסבה אם תינשא לאדם שבא משני מטות כמותה, שהרי גם בנה שיוולד לה, יש בו שני חלקים ממטה האמהות, כי גם אם אביו וגם אם אמו ממטה זה, וא"כ עדיין י"ל שבעיית ההסבה היא בבן בלבד ואילו הבעל אינו יורש.

ויש לדחות, זיל לאידך גיסא; לדבריך שהקפידה התורה בהסבת הבן אם כן מבואר שאינו ממשיך את אמו ואינו כמורישיו, כיון שנשתנה יחוסו, וא"כ לא תועיל עצה זו שתנשא לאיש כמוה, שהרי מצב הבן שונה מאמו, כי בין אביו ובין אמו שייכים למטה אחד, שהרי שניהם מתיחסים אחר אביהם.

ועוד יש לטעון שעצה זו להינשא לאדם כמוה — קלושה, כי שמא תמות הבת לפני אמה, ונמצאת נחלת האם מוסבת רק בגלל הנישואין הללו, ובלעדיהן היה חלק האם עובר לאחיה והיה נשאר לגמרי אצל מטה האם. ובשלמא אם הבעיה משום הסבת הבעל, עצה זו מספקת דיה, שהרי הבעל לא יקבל, שאינו נוטל בראוי, אבל אם הבעיה מצד הסבת הבן שהוא נוטל בראוי, לא תעזור העצה. ועל כרחק לומר שהסבת בן איננה הסבה משום שהוא כמורישיו. עפ"י מפרשים].

דף קיג

'סימן אמר' — עב"ה. ויש לפרש 'אמ"ר' הוא סימן לתבות הנדרשות; איש, מטות, אחר. ונראה שצ"ל 'אימר' [ידבקן]. (ע"ע הגהות ריעב"ק, אמת ליעקב).

'אמר קרא איש' — ערשב"ם ותוס'. ואפשר שרצה לומר דהכא כתיב איש בנחלת אבותיו, דמשמע שפיר על הבן היורש, ואילו כאן כתוב איש בנחלתו שמתפרש יותר טוב על הבעל הבוחר את אשתו-שדהו-נחלתו [ככינוי חכמים 'נסתחפה שדהו'] משבטו שלו. וכן דברי רנב"י 'אמר קרא ידבקו' יש לומר שנתכוין להמשך: ידבקו מטות. ורבא לא בא אלא לפרש דבריו.

'רב איש אמר... בן לאו אחר הוא' — כי האי גוונא אמר רב איש בקדושין יג' יבם לאו אחר הוא'. ועתוס' שם (ובסוטה ה:): ומסורת הש"ס. ולפי הנראה מכאן יתכן שזו דרך רב איש, אבל שאר אמוראי דהכא ס"ל דאין קפידא לקרוא לבן 'אחר' וה"ה ליבם (בדרך טובים. וע"ע ריטב"א, תורת חיים).

על מה שכתבו התוס', פעמים שלא היו בקיאים בפסוקים — ע' בשו"ת מהרי"ל (קמט). וע"ע בפתח עינים להחיד"א; קונטרס קדושת השבת לר"צ הכהן ז"ה ולפי שדברות.

'ע"ב) וירש' — מקיש ירושה שניה לירושה ראשונה' — הרמ"ה גרס וירש אתה מקיש... (וכן נראית הגרסה מכמה ראשונים) — משמע אותה ירושה שאמרתי לך בזרעו של מת שהיא ראשונה, היא עצמה אמרתי לה בירושה שניה, בזרע אבי המת, כדין זו כך דיין זו. (וכ"ה בשטמ"ק בשם הרא"ם).

'מקיש ירושה שניה לירושה ראשונה, מה ירושה ראשונה בן קודם לבת אף ירושה שניה בן קודם לבת' — התוס' מפרשים [דלא כרשב"ם] 'ירושה ראשונה' — ירושה רגילה שהבן יורש את אביו. וכן האב את בנו. 'ירושה שניה' — ירושה דרך יורש שבקבר, כגון בן הבן היורש את זקנו דרך אביו. יש מי שכתב לשמוע מפירוש זה שאין המת זוכה ממש בקבר להנחיל, שאם כן מדוע צריך ריבוי שבן הבן קודם לבת הבן, למה לא יקדם, והלא הוא יורש מאביו המת ובן קודם לבת? אלא משמע שבירושת 'משמוש' הנכד יורש ישירות מזקנו [על ידי ומכח אביו], ולכך צריך ריבוי שגם בכזו ירושה מיוחדת, בן קודם לבת (קובץ שעורים. וע"ע שם להלן את שלג ואילך. ובספר אמת ליעקב לגר"י קמינצקי זצ"ל (קיד): כתב לתלות שאלה זו במחלוקת רשב"ם ותוס'. וע"ע בגדרי משמוש בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קמז, ב; שיעורי רי"מ שורקין, אות נה; 'בגדי שש' לג. וראה עוד להלן קטו).

'שנכנסו לבקר את החולה' — 'פירש הרשב"ם דבשלא נתכוונו להעיד לא חל עליי' שם עדים. ויעויין כריתות י"ב: בתוס' הנדפס בשולי העמוד (ד"ה לא) דר"י הי' פוסל עדותם של עדים שלא נתכוונו להעיד. ובשטמ"ק שם אות ב' בשם הרא"ש תמה על זה. ויעויין שבועות מ"א: כל מילתא דלא רמיא עלי' דאיניש לאו אדעת'י, דפי' רש"י דתלינן הטעות בלוח, משמע דבעדים לא תלינן טעות, אבל ר"ח שם פי' דהואיל ולא נתכוונו להעיד תלינן הטעות בעדים. ויתכן דבזה מחלוקת ר"י והרא"ש.

וע' ר"ח מכות ה'. בשם הגאונים דאין עדים מזימים נאמנים אם הזוממים מכזישים אותם, ולהנ"ל מובן, דהא בדרך כלל מזימים לא נתכוונו להעיד על הזוממים, דהא לא ידעו שיבואו ויעידו על יום זה' (מהגר"א נבנצל שליט"א). אף שמדברי הרשב"ם מבואר שגם כשלא נתכוונו בשעת הראייה להעיד כשרים להעיד — צריך לומר שאינה נחשבת ראיית עדות אלא משעה שמתכוונים להעיד על פיה ומשחזרים את הראייה במוחם. [ונראה לכאורה שאם מלכתחילה לא באו כדי להעיד ולאחר הראיה ככוונתם להעיד, ושוב נמלכו — יכולים לדון על פי ראייתם].

ולפי הרעה שאין עדים כשרים להעיד אם לא היתה דעתם לכך בראייה, על כרחנו לומר שאעפ"י שכיוונו להעיד כשרים לדון עפ"י ראייתם, וכדעת החולקים על הרשב"ם.

'שלשה שנכנסו לבקר את החולה רצו כותבין רצו עושין דין' — יש לשמוע מכאן שנאמנים השלשה לומר אנו דיינים בדבר זה. ואין צריך עדים על כך שהם דיינים (עפ"י שו"ת רשב"ש רכט).

דף קיד

'אבל בלילה אפילו שלשה כותבין ואין עושין דין. מאי טעמא — דהו להו עדים...' — הרשב"ם פירש, מפני שבלילה אינם ראויים להיות דיינים, הלכך ראייתם ראיית עדים היא ולא ראיית דיינים, ושוב אינם ראויים להעשות דיינים בדבר זה, שאין עד נעשה דין. ואין לשמוע מכאן שאין קבלת עדות בפני בית דין בלילה, אלא יכולים בית דין לדון ביום על פי עדות שקבלו בלילה. וכאן שונה, מפני שראייתם בלילה אינה ראיית דיינים כאמור.

[יש לפרש שאעפ"י שלא נתכוונו בראייתם להעיד, השכיב-מרע החשיב ראייתם לראיית עדות, כיון שאין דנים בלילה, וכאילו אמר להם הו עדי עדים. אך לפי"ז היה בדין שלא יוכלו לדון אפילו עפ"י אחרים, כמו אילו נתכוונו להעיד שלדעת רשב"ם פסולים להיות דיינים בכל אופן. ואילו ברשב"ם מבואר שכשרים לדון ע"י שיעידו אחרים בפניהם, וכבר העיר על כך הרשב"א. ויש לפרש, כיון שאין מקבלים עדות בלילה לכתחילה, הרי ראייתם נחשבת לעולם 'לכתחילה', שעכשיו הם רואים, הלכך נידונית היא כראיית עדות. כן פירש בקובץ ענינים. עוד בבאר הרשב"ם, ע' בחדושי הגר"ש — כתובות לה; אמת ליעקב כאן].

אבל כמה ראשונים חולקים וסוברים שאפילו בדיעבד אין קבלת עדות בלילה [לדעת תלמודנו. ואולם בירושלמי (סנהדרין ד, ה) אמרו שאם טעו ב"ד ודנו בלילה — דיניהם דין. (וגם לפי שיטה זו נראה שאין לדון לכתחילה על פי קבלת העדות בלילה. ע' בלשון רמב"ן ורשב"א. וכ"מ מהסמ"ע חו"מ כח ס"ק סג ובס"ה סק"ח, בהסבר פסקי הרמ"א)]. וזהו עיקר הטעם לראוהו בלילה, שאם באו לדון על פי אותה ראייה — אין יכולים, שהריהי קבלת עדות בלילה ופסולה. הלכך צריכים עדות אחרת ביום (עפ"י רמב"ן ור"ן. וע' גם בריטב"א, וברשב"א כאן ובשו"ת ח"ב רצו).

[בנודע ביהודה (קמא אה"ע נח) כתב לדחות ראיות הרמב"ן מתלמוד דידן דלא כהירושלמי, ששונה קידוש החדש וחליצה שנעשו בלילה, הואיל ואפשר לשוב ולעשותם ביום, לכך נידונים הם כלכתחילה ופסולים. משא"כ בקבלת עדות — ע"ש. ונראה סברת הרמב"ן דכל דבדיעבד כשר אין שייך לחזור ולעשותו, שאין קידוש אחר קידוש].

'אין עד נעשה דין' — כמה ראשונים פירשו הטעם משום עדות שאי אתה יכול להזימה, כי לא יקבלו הזמה על עצמם. יש אומרים לפי טעם זה, גם עדים הקרובים לדיינים פסולים, שהרי לא יוכלו הדיינים לקבל עדות הזמה על קרוביהם. וכן איתא בירושלמי (והובא בר"ף בסנהדרין. ע' בראשונים כאן ובספ"ב דכתובות; שו"ת הרשב"א ח"א א'קנו). ויש מכשירים (עתוס' כתובות כא: ד"ה הנח).

בספר קצות החשן (ו סק"ד — עפ"י המרדכי) כתב שגם אם נכשיר עדים הקרובים לדיינים, מאחר ואפשר להזימם בבית דין אחר, אעפ"י"כ שייך לפסול את העדים עצמם לדיינים משום עדות שאי אתה יכול להזימה, כי גם אם תזום העדות בב"ד אחר, הלא יתברר שהדיינים [שהם בעצמם העדים שהוזמו] —

אמה, כי אם הוא שייך למטה אביה לגמרי, נמצאת נחלת אמה מוסבת למטה אחר לגמרי, אבל כך שנישאת לאיש כמוה, תישאר הנחלה במצבה הנוכחי.

לפירוש התוספות ועוד ראשונים, אביי נקט כן כהנחה ודאית ולא כספק, שאין לזו להינשא אלא לאיש שכמותה. ורב פפא חולק.

הרשב"א מצדד שגם לפי דעות התנאים שהקפידה תורה על הסבת הבן, אפשר שאין לה להינשא אלא לאדם שאביו כאביה ואמו כאמה, שבכך נמנעת הסבה גמורה לירושת אמה, כי גם בנה דומה לה, כשם שהיא באה משני המטות, כך בנה, שני הוריו באים משני מטות. אבל אם תינשא למי שהוא לגמרי משבט אביה, מסתלקת הנחלה ונעקרת יותר ממטה אמה. והרמ"ה כתב שטעמו של רב פפא מסתבר, שאין לחוש לנחלת אמה, שכבר הוסבה הנחלה. וכן נקט המאירי. ולפי זה יכולה להינשא לכל אדם ממטה אביה.

ג. מדברי הבריייתא נראה שיאיר או פינחס (או שניהם), נפלה להם נחלה על ידי שירשו את נשותיהם. ובגמרא הקשו שיש לדחות ולומר שירשו את אמן שמתה לאחר אביהם. או שמא קנו בקנין ולא ירשו. ופינחס, יתכן וקיבל הגבעה מחרמי כהנים.

ולהלן (ק"ג.) אמרו בשם רבי (או רבי יהושע בן קרח) שדייק מן הכתוב שנפלה לו הגבעה לפינחס ממורישו אמו שמתה אחריה [ובעלה אינו זוכה בנכסים אלו, שאינו יורש אלא במוחזק אצלה בשעת מותה ולא בראוי לבוא לאחר מכן].

דף ק"ג

קעז. האם הבעל יורש את אשתו בראוי או רק במוחזק?

מסרו בשם רבי (ורבי יהושע בן קרח): מנין לבעל שאינו נוטל בראוי כבמוחזק — מיאיר ומפינחס; מנין להם נחלה שלא היתה לאביהם — מלמד שנשא אביהם אשה ומתה בחיי מורישיה, ואח"כ מתו מורישיה, וירשו הבנים ולא הבעל.

כתבו ראשונים (להלן קכה:): דוקא בכגון זה, אבל שבת ששבחו נכסי האשה, אפילו לא היתה מוחזקת בהם [ואפילו שבת שלא בא מאליו], כגון שמת אביה ולא הספיקה להחזיק בנכסיו עד שמתה ושבחו נכסים — הבעל יורש, שהרי הוא היורש היחיד ונכסיו הם שהושבחו. [ואין זה דומה לדין הבכור שאין לו חלק בכורה בשבת שנאמר בכל אשר ימצא לו].

וכן נחלקו הדעות לענין מלוה, האם נחשב 'ראוי' לענין ירושת הבעל (רב אחא משבחה בשאלתות — פינחס, בה"ג, ר"ח, ר"ף, תוס', ר"ד, רבנו יונה, ריטב"א, ר"ן ועוד) אם לאו (ר"י מגאש, רמב"ם [כד' מ"מ — נחלות א, יא], רא"ה, רמ"ה, ריא"ז). ורוב הפוסקים נקטו להלכה כדעה ראשונה. ואולם מלוה שהלותה האשה לאחר נישואיה מנכסי מלוג — דעת הרא"ש (סי' יא) והרשב"א [דלא כהתוס'], וכן נפסק בשלחן ערוך, שהבעל יורש. (ע' באריכות בראשונים להלן קכה; תוס' בכורות נב. שו"ת הריטב"א קכו; מאירי כאן; אה"ע צ. וע"ע בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א קד; חדושי ר' שלמה הימן ב"ב ג.) עוד בגדר ירושת הבעל לעומת ירושת קרובים, ע' בשו"ת אבני נזר יו"ד שיב, פח ואילך).

דפים קיג — קיד

קעת. א. האם מנחילים נחלות בלילה? האם משפט נחלות כשאר דינים שבין איש לרעהו?
ב. אנשים שנכנסו לבקר את החולה, האם יכולים להעיד ולדון על חילוק נכסיו על פי מה ששמעו ממנו?
ג. האם עד נעשה דיין?

א. אין דנים דין נחלות אלא ביום (ביום הנחילו את בניו). ולא דוקא בירושת הבן, אלא כל פרשת נחלות אורעה להיות 'דין' (והיתה לבני ישראל לחקת משפט. ע"ע משך חכמה — פינחס כו, יא). לפירוש רשב"ם הכוונה לומר שחלוקת נחלות הריהי 'דין' ואינה כחלוקת שותפים הלכך צריכה להיות בשלשה וביום כשאר דינים. [והריטב"א תמה, מאי שנא משאר חלוקת שותפים שאינה צריכה בית דין אלא השותף חולק לעצמו במקום שאין צריך שומא. וער"ן ותורא"ש. בבאור דברי רשב"ם — ע' בחדושי הגר"ט ב"ב קצב].
ור"י פירש, על כרחם של יורשים נעשים אותם העומדים שם בשעת צוואה דיינים, ואין הירוש יכול לומר איני רוצה לדון בפניכם אלא בפני ב"ד חשוב שבעירי.

ב. שלשה שנכנסו לבקר את החולה — רצו כותבים מה ששמעו ממנו היאך מנחיל את נכסיו. רצו עושים דין — פסק דין שאין עליו ערעור. ודוקא באופן שהדבר חל בהחלט, כגון שכתב מקצת נכסיו ועשה קנין, אבל כל שיכול לחזור בו, אין עושים דין. רשב"ם עפ"י הגמרא להלן, ואין צורך בקבלת עדות — שלא תהא שמיעה גדולה מראיה, והרי ראו הם בעצמם. (עפ"י ראש השנה כה).
שנים — כותבים ואין עושים דין. (אפילו להצטרף עם שלישי אינם ראויים, כיון שמתחילה היו שנים ואינם ראויים לדין — הרי הם עדים, ואין עד נעשה דיין. רמ"ה).
אמר רב חסדא: לא שנו אלא ביום, אבל (נכנסו) בלילה — אפילו שלשה כותבים ואין עושים דין, שהואיל ואינם ראויים לדון בלילה, הרי בשעה שנכנסו עדים הם ולא דיינים, ואין עד נעשה דיין.
מבאר בסוגיא (כפרוש רשב"ם ועוד) שאין יכולים לעשות דין אלא כשהחלט הקנין [כגון שעברו לענין אחר או קמו ממקומם, כדלהלן], אבל כל שיכול לחזור — אין עושים דין.
א. הרמ"ה הוסיף שגם אין כותבים עדותם כל זמן שיכול לחזור. אבל ברשב"ם יש לדייק שכותבים. וכן מפורש במאירי.

ב. לדברי רשב"ם ורמ"ה, מדובר במקנה מקצת נכסיו, אבל המחלק כל נכסיו, כיון שיכול לחזור בו — אין עושים דין.

ויש חולקים וסוברים שאעפ"י שיכול לחזור, דעתו שיעשו כדבריו מיד, ואם חזר חזר — הלכך נעשים דיינים ואין להם לחוש שמא יחזור (תור"ד ועוד). ומאידך, במחלק מקצת נכסיו בקנין, אינם נעשים דיינים כל שלא אמר להם בפירוש הוו דיינים — שהרי זו כמתנת בריא לכל דבר. וכאן מדובר במחלק כל נכסיו במתנת שכיב מרע, או במחלק נכסיו לאחד מיורשיו באמירה וכרבי יוחנן בן ברוקא. [ואעפ"י שלא נכנסו אלא לבקר, ולא הזמינם לשם דיינים — רשאים להיות דיינים על צוואתו]. רק בזה נעשים דיינים ללא הימלכות בו (עפ"י רבנו יונה ועוד).
ובשאר דיני ממונות אפילו קיבצם בעל הדבר אינם נעשים כדיינים עד שיאמר להם בפירוש (ככסנהדרין ט. וצ"ע בתשובת ר"י בן מגאש קסא). ואולם בעדות של עניני איסור כגון קידושין, נעשים דיינים ללא ריצוי בעל הדבר. כן מתבאר בשו"ת נובי"ק אה"ע נח ע"ש. ואילו באבני נזר (אה"ע קסו, יח) אין נראה כן. וצריך תלמוד.